

УДК 298: 316.4: 316.33.300

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(98).2025.51-60

НЕОРЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ І ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

О. А. Соколовський*, В. В. Кириченко**

У статті обґрунтовано, що в умовах інформаційної глобалізації релігійно вмотивований фанатизм і фундаменталізм у поєднанні з різними формами відчуження людини стали невід'ємною частиною суспільної свідомості. Метою статті є аналіз сутнісних характеристик та форм релігійно вмотивованого відчуження adeptів неорелігійних культів в умовах інформаційного суспільства. У дослідженні виділено такі сутнісні ознаки релігійно вмотивованого відчуження adeptів неорелігійних культів деструктивного характеру: жорстка ієрархічність у структурі взаємодії неорелігійних культів; суворий конспіративізм в організації їх діяльності; маскуваність деяких неорелігійних культів під вивіски легальних і цілком дружніх релігійних спільнот, які займаються благодійністю; зведення до мінімуму врахування особистісних прагнень та інтересів віруючого; цілеспрямований перехід у ставленні до неофітів культу, від періоду "позитивної опіки" і "бомбардування любов'ю" до жорсткого контролю і обмеження нерелігійних соціальних зв'язків; часто насильницький характер заходів, що здійснюються щодо рядових членів неорелігійних культів; прояви жорстокості у процесі обмеження соціальної комунікації рядових членів неорелігійних спільнот; вигнання "відступників", які є колишніми представниками культу з заборотою будь-якого спілкування з рідними. З'ясовано, що світоглядними підставами відчуження представників неорелігійних культів в сучасному інформаційному суспільстві є: контрмодернізм як спосіб несприйняття будь-чого нового; фанатизм, активізм і жорсткість у процесі захисту своїх релігійних переконань; нетолерантність щодо іновіріців та неприхильність їх фундаменталістських ідей; патерналізм як переконаність в безапеляційному авторитеті Бога, пророків і харизматичних лідерів неорелігійних культів та інших. У широкому розумінні безумовне підкорення adeptів неорелігійних культів означенням світоглядним позиціям у поєднанні з обмеженням їх спілкування з нерелігійним соціальним оточенням призводить не тільки до зростання ризику їх відчуження, поневолення та експлуатації, а й часто загрожує їх безпеці та життю.

Ключові слова: неорелігійні культи, людина, відчуження, фундаменталізм, фанатизм, патерналізм, контрмодернізм, конспіративізм.

* Олег Соколовський / Oleh Sokolovskyi, доктор філософських наук, професор (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна)
osokol_83@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2228-3040

** Віктор Кириченко / Viktor Kyrychenko, доктор психологічних наук, доцент (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна)
vik@zu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-5210-6304

NON-RELIGIOUS CULTS AND HUMAN ALIENATION IN THE INFORMATION SOCIETY

O. L. Sokolovskyi, V. V. Kyrychenko

The article proves that in the conditions of information globalization, religiously motivated fanaticism and fundamentalism, combined with various forms of human alienation, have become an integral part of social consciousness. The aim of the article is to analyze the essential characteristics and forms of religiously motivated alienation of adherents of neo-religious cults in the conditions of the information society. The study highlights the following essential features of religiously motivated alienation of adherents of neoreligious cults of a destructive nature: rigid hierarchy in the structure of interaction of neoreligious cults; strict conspirativism in the organization of their activities; masking of some neoreligious cults under the guise of legal and quite friendly religious communities engaged in charity; minimizing consideration of the personal aspirations and interests of the believer; a purposeful transition in the attitude towards neophytes of the cult, from the period of "positive care" and "love bombing" to strict control and restriction of non-religious social ties; the often violent nature of measures taken against ordinary members of neoreligious cults; manifestations of cruelty in the process of restricting social communication of ordinary members of neoreligious communities; expulsion of "apostates" who are former representatives of the cult with a ban on any communication with their relatives. It has been found that the ideological grounds for the alienation of representatives of neoreligious cults in the modern information society are: countermodernism as a way of rejecting anything new; fanaticism, activism and rigidity in the process of defending one's religious beliefs; intolerance towards non-believers and opponents of their fundamentalist ideas; paternalism as a belief in the unappealable authority of God, prophets and charismatic leaders of neoreligious cults, etc. In a broad sense, the unconditional submission of adherents of neoreligious cults to the specified ideological positions in combination with the restriction of their communication with the non-religious social environment leads not only to an increase in the risk of their alienation, enslavement and exploitation, but also often threatens their safety and life.

Keywords: neoreligious cults, man, alienation, fundamentalism, fanaticism, paternalism, countermodernism, conspiracism.

Вступ. Падіння радянського комуністичного режиму в 1991 році на пострадянському просторі призвело до формування духовного вакууму та очікуваного зростання рівня релігійності населення, пошуку релігійно вмотивованої моральності й поширення якісно нових світоглядних орієнтирів. Ці тенденції втілювалися не лише в масовому зверненні населення до традиційних релігійних культів, а й у поширенні деструктивних неорелігійних культів. Більше того, релігійний фанатизм і фундаменталізм у сучасному світі став невід'ємною частиною суспільної свідомості в умовах інформаційної глобалізації.

Відновлення релігійної свободи в Україні після 1991 року та її доволі ліберальне законодавство у площині релігійного життя призвело до можливості поширення релігійних деструктивних культів і в нашій державі. Значна частина цих культів явно або приховано пропагують ворожість до релігійних, культурних і соціальних цінностей більшості населення України,

деструктивну соціальну поведінку, заперечення і ворожість до суспільних і державних інтересів. В умовах російсько-української війни відчуженість їх adeptів від соціокультурної і суспільно-політичної реальності України здатна стати сприятливим середовищем для поширення ворожої російської пропаганди. Водночас значна частина прихильників таких релігійних спільнот перебувають у перманентному стані психологічного і соціального відчуження, яке в багатьох випадках загрожує здоров'ю, а іноді й життю віруючих.

У філософській і науковій парадигмі відчуження людини належить до "вічних" філософських проблем, які відображені у працях Г. Гегеля, Й. Фіхте, К. Маркса, Е. Фромма, Г. Маркузе, Ж. Бодріяра та ін. В сучасному українському науковому дискурсі заслуговують на увагу дослідження В. Подорожнього, в яких розглянуто соціально-психологічні аспекти особистісного відчуження

людей похилого віку [1]; розвідки Н. Ковтун, О. Поліщук, І. Панчук, предметом яких стала проблематика відчуження людини від професії і загрозу технологічного безробіття в умовах діджиталізації і роботизації [2; 3]. Натомість психологічні аспекти відчуження людини в умовах неконвенційної, гібридної війни, зокрема локус контролю майбутнього, відображені у дослідженнях В. Кириченка [4; 5]. Водночас у сучасній науковій парадигмі проблематика дослідження проявів відчуження людини в житті adeptів неорелігійних культів сучасності поки ще не стала предметом спеціальних наукових розвідок.

Окремі аспекти аналізу відчуження людини під впливом як традиційних релігійних і неорелігійних культів, так і неорелігійних інституцій розглянуті у працях К. Армстронг, Е. Гідденса, Ш. Ейзенштадта, В. Мартіна, Ю. Нагати, К. Хедгеса, П. Хігса та інших. Доволі детально прояви відчуження людини в неорелігійних культах досліджені у працях американо-ізраїльського соціолога Ш. Ейзенштадта, в яких розкриваються практики ставлення їх adeptів до іновірства та сектантства [6].

У площині вивчення релігійно вмотивованого відчуження людини в сучасному світі заслуговує на увагу праця британської дослідниці К. Армстронг, присвячена історії фундаменталізму. В якій дослідниця робить висновки про занепад тих релігійних традицій, котрі базуються на ідеї милосердя і любові до ближнього, та про те, що джерелами поширення релігійного фундаменталізму є відчай, безнадія та нігілізм населення [7; 8].

Водночас новітні релігійні культи в українському суспільстві та деструктивні аспекти їх діяльності були досліджені у розвідках низки дослідників. Зокрема заслуговують на увагу розвідки І. Грабовської та Т. Талько про аспекти деструктивності в нехристиянських вченнях про шлюб і сім'ю [9] та фундаменталістські настрої в неорелігійних громадах в умовах військових дій [10]. Поряд з цим

особливості відчуження жінок в неорелігійних культах розглянуті у контексті праць Г. Ярманової [11]. Важливою складовою дослідження відчуження в неорелігійних культах є аналіз проблематики релігійного фундаменталізму як детермінанти терористичної діяльності у працях С. Лук'янюк [12], зв'язку «нових релігійних груп» з поширенням релігійного кримінального фанатизму у дослідженнях Т. Леоненко [13].

Особливого значення у контексті цього набувають дослідження А. Филипович, які висвітлюють прояви релігійного фундаменталізму у різних християнських конфесіях та неорелігійних течіях [14; 15].

У контексті дослідження відчуження людини під впливом деструктивних неорелігійних культів в Україні заслуговує на увагу праця І. Дмитрука та Б. Стрикалюка "Нові та незвичні релігії і культи". У ній знаходимо не лише опис таких релігійних спільнот, як мормони та Свідки Єгови, а й такі неорелігійні культи, як «Душевна релігія», що є синкретичною релігією, яка проголошує людину як найвищу цінність, як пророка, чиє життя вважається одкровенням [16: 135]. Загалом, незважаючи на значний інтерес до проблематики дослідження деструктивних неорелігійних культів у науковій парадигмі, досі відсутнє комплексне дослідження сутнісних ознак та форм релігійно вмотивованого відчуження у сучасному соціумі.

Метою статті є аналіз сутнісних характеристик та форм релігійно вмотивованого відчуження adeptів неорелігійних культів в умовах інформаційного суспільства.

Дискусія та результати.

Проблематика дослідження проявів відчуження людини в сучасних неорелігійних культах деструктивної спрямованості вимагає звернення до визначення сутнісних ознак їх діяльності і можливої їх класифікації. З цього приводу слушними є міркування сучасної української дослідниці І. Луценко. На її думку, з одного боку, будь-яка релігійна система держави

"характеризується складністю, багатоманітністю і динамічністю". З другого боку, самі тоталітарні секти за своїми характеристиками "можуть бути віднесені до декількох різних груп у межах однієї класифікації" [17: 212].

Методологічна складність класифікації нових релігійних організацій деструктивного спрямування відображена у комплексних дослідженнях Л. Филипович і Н. Дудар, які виділяють три ключові підходи до їх вивчення: соціокультурний, соціально-психологічний, генетичний. У межах соціокультурного підходу обґрунтовується теза, що поява тоталітарних сект і релігійного різноманіття є наслідком зміни соціальних і культурних пріоритетів, внаслідок чого вони поділяються на *реформаційні культу*, які переймаються оновленням традиційних культів, та якісно нові *альтернативні релігійні культу*, які повністю відсторонені від традиційних релігій [15: 14–15].

Натомість у контексті соціально-психологічного підходу виділяють три ключові підвиди новітніх релігійних організацій: перші з них відсторонюються і заперечують навколишній світ; другі – приймають нормативні цілі та цінності; треті – адаптуються до навколишнього світу [15: 17]. У свою чергу генетичний підхід є найбільш поширеним у західній науковій традиції. З українських дослідників до цього підходу схиляються В. Єленський та В. Перебенесюк, які виділили такі групи новітніх релігійних культів: неоорієнталістські групи, синтетичні релігії, неоязичництво, західні християнські групи, сцієнтистські групи, теософські угруповання, психотерапевтичні культу, замкнуті корпорації, які обмежують свободу особи ("деструктивні" або "тоталітарні" секти) [18: 119–121].

У науковій літературі є й класифікація неорелігійних культів (тоталітарних сект) за типами релігійного керівництва, яку наводить українська дослідниця І. Луценко. До першої групи у цій класифікації віднесено теократичні секти, для діяльності яких властивий крайній фанатизм, жорстокість, конспіративізм, жорстка дисципліна та

жорстка ієрархічність у відносинах між членами релігійної спільноти. До такого типу організацій належать секти апокаліпсисів та Свідків Єгови. До другої групи – належать авторитарні секти, в яких влада концентрується на основі традицій, звичаїв, родоvodu вождів. Прикладами таких організацій є спільноти молоканів, старообрядців, духоборів. Ними зазвичай керують старці, дідки, вожді, які отримали посади за законами і традиціями цих сект. До третьої групи – віднесені ієрархічні секти, представники яких підпорядковуються очільникам сект не через їх особисті заслуги, а завдяки тому, що вони отримали свої посади на основі правових документів секти (адвентисти, євангелісти, старообрядці). До четвертої групи – належать харизматичні секти, формування і діяльність яких прямо пов'язуються з діяльністю засновників-пророків. Члени таких спільнот перебувають під тотальним контролем і в ситуації релігійного екстазу і відчутним спілкуванням зі Святим Духом (хлисти, скопці, п'ятидесятники) [17: 217].

Нерелігійні культу деструктивного спрямування можна класифікувати і за кількісною характеристикою. Так, українська дослідниця Т. Леоненко виділяє малі й великі групи релігійних фанатиків. Малі релігійні групи об'єднують декілька десятків осіб і пов'язані безпосередніми інтерперсональними контактами. На противагу їм великі релігійні групи фанатиків об'єднують щонайменше декілька сотень послідовників. А процес спілкування між ними вимагає посередників [13: 90].

Окрім цього дослідниця виділяє такі сутнісні характеристики неорелігійних культів (тоталітарних сект), які схильні до злочинної діяльності: 1) насильницький характер заходів, що здійснюються щодо рядовик сектантів; 2) жорстокість та нерозбірливість у використанні засобів для досягнення поставленої мети; 3) високий рівень технічної забезпеченості і озброєності релігійної спільноти; 4) наявність у релігійної спільноти значних матеріальних благ і грошей; 5) дотримання членами культу

жорсткої ієрархії у відносинах та нормах поведінки; 6) наявність у релігійній спільноті органів зовнішньої і внутрішньої безпеки; 7) конспірація діяльності релігійної спільноти; 8) наявність зв'язків релігійної спільноти за межами держави її формування [13: 91].

Зауважимо, що неорелігійні деструктивні культи властиві для різних регіонів світу. Як справедливо зауважує з цього приводу українська дослідниця Т. Талько, фундаменталістські секти властиві для усіх релігій, зокрема світових. Так в індуїзмі такі характеристики проявляються у діяльності "Аря Самадж", у буддизмі – "Сока Гаккай", в юдаїзмі – в харедському юдаїзмі, у християнстві – в російському ортодоксальному православ'ї, в ісламі – в ваххабізмі та ісламізмі [10: 104].

Т. Талько вказує, що, на відміну від більш дослідженого ісламського фундаменталізму, православний фундаменталізм й досі залишається малодослідженим феноменом [10: 104]. При цьому до атрибутивних ознак православного фундаменталізму можна віднести традиціоналізм, антилібералізм, антиіндивідуалізм, месіанізм, націоналізм і расизм.

У межах неорелігійних спільнот деструктивного спрямування формується сприятлива атмосфера для вироблення фанатичних переконань і відчуження особистості від нерелігійного середовища. В таких умовах зводиться до мінімуму врахування особистісних прагнень та інтересів віруючого. Натомість відбувається свідоме або підсвідоме тотальне підпорядкування особистості груповим вимогам релігійної спільноти. Для неофітів деструктивні культи часто маскуються під цілком легальні і дружні релігійні спільноти, які прагнуть допомогти ближньому і надати йому всіляку допомогу і сприяння.

На перших етапах свого перебування у складі деструктивних неорелігійних культів їх адепти можуть навіть і не здогадуватися про справжню мету і наслідки їх діяльності. На цьому етапі неофіт ще переконаний, що він є

"членом гуртка, який вивчає Біблію, або є членом літературної (музичної) групи" [13: 91]. Утім з часом після періоду "позитивної опіки" і "бомбардування любов'ю" такі віруючі опиняються під цілковитим контролем і стають відчуженими практично від усіх нерелігійних соціальних зв'язків.

У контексті виявлення процесів відчуження у функціонуванні неорелігійних фундаменталістських рухів заслуговують на увагу висновки К. Армстронга. Фундаменталістські рухи виходять з позиції свідомого або несвідомого відчуження себе як віруючого від невіруючих. А тому сутнісними рисами такого відчуження, відсторонення від Іншого або Інших є орієнтації на контрмодернізм як спосіб несприйняття будь-чого нового, виявлення активізму і жорстокості у процесі захисту своїх релігійних переконань, принципова нетолерантність щодо іновірців та неприхильників своїх власних фундаменталістських ідей. У зазначених умовах активно поширюються теорії змови, де будь-хто інший постає прихильником сатанинського зла [7: 181]. У такому розумінні прихильник фундаменталістських ідей, виходячи з цих позицій, зобов'язаний боротися зі злом та його носіями.

Красномовним у цьому контексті є рух представників РПЦ і УПЦ як її філіалу в Україні на повне відчуження своїх вірних від представників інших релігійних спільнот і від української держави загалом. У контексті цього Т. Талько слушно зауважує, що "за версією російських православних фундаменталістів саме РПЦ утримує світ у бутті, не даючи йому загинути у боротьбі з Антихристом" [10: 105]. Означена ідея катехону була свого часу сформована у середовищі білоемігрантів та представників російської православної еміграції. А в сучасних умовах вона стала основою агресивної ідеології "русского міра".

Контмодернізм у неорелігійних рухах деструктивного спрямування призводить до відчуження цих спільнот

від інших соціальних спільнот і громадянського середовища. У багатьох випадках це втілюється у появі антигуманістичних і навіть геноцидного типу практик. Орієнтація на минуле, як наголошує Т. Талько, прагнення адептів нерелігійних рухів оживити минулі традиції і норми доволі часто призводять до того, що вони діють "із завзяттям фанатиків, вбиваючи собі подібних за можливість повернення до життя того, що вже померло чи мало померти навіть як спомин та спокійно відійти у небуття, давши дорогу новому прийдеш ньому" [10: 105].

Представники цих релігійних спільнот як справжні некрофіли у розумінні Е. Фромма живуть і "харчуються" відмерлими зразками соціокультурного досвіду, отримуючи екзальтовану насолоду від власної належності начебто до сил добра.

Представники багатьох деструктивних неорелігійних культів переконані в абсолютній істинності своїх священних текстів. Для них властиві риси патерналізму як переконаності в безапеляційному авторитеті Бога, пророків і харизматичних лідерів неорелігійних культів. У цьому розумінні пошанування цих осіб чітко співвідноситься з феноменом вождизму в авторитарних та тоталітарних державах.

Ще одним аспектом впливу деструктивних неорелігійних культів на відчуження людини в сучасному світі є спроби відчуження жінок від їх права розпоряджатися своїм тілом та виявлення соціальної активності.

Представники цих рухів виступають проти зростання ролі жінок у сучасному світі, акцентуючи увагу, що жінка має відповідати закріпленому у священних текстах "природному порядку" взаємодії жінок і чоловіків. Ці тенденції оформилися в появі античойс-руху. І як зауважує Г. Ярманова саме такі переконання відстоює низка організацій в Україні, серед яких слід виділити "Всеукраїнський благодійний фонд "За гідність людини", Міжнародний благодійний фонд "Дар життя", громадська організація "Збережи життя", ініціатива Рух "За життя!" та

православний рух "Спаси і сохрани" [11: 100]. Зауважимо, що вони зазвичай прикриваються антиабортною проблематикою. І нагадаємо, що в останні роки доволі жорстке обмежувальне законодавство щодо прав жінок на аборт під впливом релігійних організацій було введено у США та Польщі.

У деяких деструктивних неорелігійних культах особливою формою відчуження стає вигнання представників культу з організації з заборonoю будь-якого спілкування з рідними. Зокрема до таких практик, за твердженням Т. Талько, вдаються представники Свідків Єгови. Зокрема, були зафіксовані "випадки, коли батьки, чи то під тиском одновірців, чи відповідно до своїх особистих переконань, через надмірну відданість вірі, виганяли дітей із дому, припиняючи з ними спілкування і підтримку своїх нащадків" [10: 108]. Подібні практики властиві і для закритих спільнот хемішів у США.

Примусове вигнання "адептів-відступників" співвідноситься з домінуючими у цих спільнотах практиками відчуження від Іншого і від Інших, а фактично відсторонення від спілкування з усіма "невірними". Для цих неорелігійних фундаменталістських культів властива схильність до "дискримінації і дегуманізації представників інших спільнот і культур", прояви нетолерантності до Інших за їх "неправильні" релігійні переконання, "схильність до обмеження прав і свобод тих людей, які, на думку фундаменталістів, не відповідають встановленим ними критеріям "правильного віросповідника" [10: 110].

У деяких випадках світоглядний ізоляціонізм представників неорелігійних культів може співвідноситися з надактивною місіонерською діяльністю. Саме на це слушно звертає увагу Т. Талько, яка зазначає, що Свідки Єгови в межах місіонерства активно розповсюджують серед представників інших релігійних спільнот і невірних такі свої видання, як "Вартова башта", "Свідки Єгови", "Пробудіться!" [10: 109]. Але при цьому слід акцентувати увагу, що активна місіонерська діяльність щодо кооптації

неофітів у неорелігійні культи деструктивного типу зазвичай поєднується з жорсткою ізоляцією adeptів цих спільнот від інформаційної і соціокультурної реальності "великого світу", адже вони мають перебувати під тотальним контролем їх релігійних лідерів.

З цим пов'язана і ще одна характеристика багатьох неорелігійних культів сучасності – тотальна підтримка і підкорення їх членів необмеженій владі харизматичного лідера. Красномовним прикладом є діяльність лідера деструктивного культу "Народний храм" Джима Джонсона, який сприяв не тільки переселенню сотень adeptів культу з США та їх ізоляції у джунглях Гаяни. У листопаді 1978 року члени цієї секти вчинили масове самогубство переважно шляхом отруєння. Відтак, безумовне підкорення владі харизматичного лідера неорелігійного культу у поєднанні з обмеженням спілкування їх членів з соціальним оточенням призводить не тільки до ризику їх соціального відчуження, поневолення та експлуатації, а й часто загрожує їх безпеці та життю.

Значною мірою подібні практики соціального відчуження співвідносяться з феноменом релігійно вмотивованого фанатизму. Ключовою характеристикою якого є чіткий поділ єдиного світу у свідомості представників багатьох неорелігійних культів на "свій світ", "гармонійний" і пов'язаний з "божественним порядком" і "чужий світ", гріховний і деструктивний. Ворожі, відчужені сили зовнішнього світу, за твердженням Т. Леоненко, "уніфікуються, стають єдиним ворогом – це страшно спрощення полегшує боротьбу для фанатика" [13: 89]. У такому розумінні релігійний фанатизм постає як "пристрасний вираз нетерплячості сповідання певних вірувань, які за своєю суттю мають суб'єктивний характер, відрізняються щирим переконанням в абсолютній істинності принципів тієї чи іншої релігії, стійкою вірністю та здатністю пожертвувати

власним життям і життям інших заради вірувань" [13: 88].

Зауважимо, що релігійний фанатизм може бути властивий для будь-якої релігійної спільноти. Але в багатьох неорелігійних групах сучасності світоглядний фанатизм стає основою їх ідентифікаційних практик. При цьому слід враховувати і те, що зовнішні впливи на нерелігійні групи зазвичай не є ключовими в активізації релігійного фанатизму. Навпаки, релігійний фанатизм має переважно внутрішні причини і пов'язаний з релігійною свідомістю та вірою і спробами релігійних спільнот у насильницький спосіб змінити начебто "гріховну" і деструктивну зовнішню соціальну реальність.

Висновки. В умовах інформаційної глобалізації релігійно вмотивований фанатизм і фундаменталізм у поєднанні з різними формами відчуження людини стали невід'ємною частиною суспільної свідомості. У багатьох сучасних неорелігійних культах простежується системне соціальне відчуження віруючого від усіх, хто не сповідує відповідні релігійні переконання.

У низці неорелігійних культів деструктивного характеру можна виділити такі сутнісні ознаки релігійно вмотивованого відчуження: жорстка ієрархічність у структурі взаємодії неорелігійних культів; суворий конспіративізм в організації їх діяльності; маскування деяких неорелігійних культів під вивіски легальних і цілком дружніх релігійних спільнот, які займаються благодійністю; зведення до мінімуму врахування особистісних прагнень та інтересів віруючого; цілеспрямований перехід у ставленні до неофітів культу, від періоду "позитивної опіки" і "бомбардування любов'ю" до жорсткого контролю і обмеження нерелігійних соціальних зв'язків; часто насильницький характер заходів, що здійснюються щодо рядових членів неорелігійних культів; прояви жорстокості у процесі обмеження соціальної комунікації рядових членів неорелігійних спільнот; вигнання "відступників", які є колишніми

представниками культу з заборонаю будь-якого спілкування з рідними.

Світоглядними підставами відчуження представників неорелігійних культів у сучасному інформаційному суспільстві є: контрмодернізм як спосіб несприйняття будь-чого нового; фанатизм, активізм і жорсткість у процесі захисту своїх релігійних переконань; нетолерантність щодо іновірців та неприхильників їх фундаменталістських ідей; патерналізм як переконаність у безапеляційному авторитеті Бога, пророків і

харизматичних лідерів неорелігійних культів; традиціоналізм в обстоюванні "природного порядку" взаємодії жінок і чоловіків та ін. У широкому розумінні безумовне підкорення adeptів неорелігійних культів означеним світоглядним позиціям у поєднанні з обмеженням їх спілкування з нерелігійним соціальним оточенням призводить не тільки до зростання ризику їх відчуження, поневолення та експлуатації, а й часто загрожує їх безпеці та життю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подорожний В. Соціально-психологічні особливості особистісного відчуження людей похилого віку. Дисертація. Вінниця 2021. 246 с. URL: <https://www.vspu.edu.ua/content/graduate/doc/a14dis.pdf> (дата звернення: 15.08.2025).
2. Ковтун Н., Панчук І. Відчуження людини від професії як актуальна проблема сучасної філософії. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2025. Вип. 1 (97). С. 94–103.
3. Поліщук О., Ковтун Н., Ковтун Ю. Діджиталізація та емоційне вигорання працівників у контексті соціальної невизначеності на ринку праці. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2023. Вип. 1 (93). С. 5–16.
4. Кириченко В. Локус контролю майбутнього в умовах гібридної війни. *Габітус*. 2023. Випуск 45. С. 11–15.
5. Кириченко В. Колективні травми українців та національна ідентичність. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 4. С. 56–60.
6. Eisenstadt S. Fundamentalism, Sectarianism, and Revolution: the Jacobin Dimension of Modernity. Cambridge, Cambridge University Press. 1999. 280 p.
7. Armstrong K. The Battle for God: A History of Fundamentalism. Ballantine Books. 1st edition. 2011. 480 p.
8. Armstrong K. Fundamentalism and the Secular Society. *International Journal*. 2004. 59 (4). P. 875–877.
9. Грабовська І., Талько Т. Психоаналітичні інтерпретації неохристиянських вчень про шлюб і сім'ю. *Від гендерних ідеологій до дискусій про сучасну сім'ю*. Монографія. Дн-вськ: Вид-во Маковецький. 2015. С. 61–72.
10. Талько Т. Фундаменталістські настрої у нерелігійних громадах як загроза національній безпеці України в умовах війни. *Українознавчий альманах*. 2024. Випуск 35. С. 101–114.
11. Ярманова Г. Право на вибір: вплив релігійних правих на репродуктивну політику в Україні. Чермалих Н., Пагуліч А., Ярманова Г., Гриценко Г. *Гендер, релігія і націоналізм в Україні*. Київ. 2012. С. 95–125.
12. Лук'янюк С. Релігійний фундаменталізм як одна із причин тероризму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/53> (дата звернення: 15.08.2025).
13. Леоненко Т. "Нові релігійні групи" (тоталітарні секти) як структурна основа поширення релігійного кримінального фанатизму. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 2. С. 88–92.
14. Филипович Л. Фундаменталізація християнства як тенденція сучасного релігійного життя. *Релігія та Соціум*. 2013. № 3–4 (11–12). С. 18–25.

15. Дудар Н., Филипович Л. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). Київ: Наук. думка, 2000. 132 с.
16. Дмитрук І., Стрикалюк Б. Нові та незвичні релігії і культи. Київ: Шеляженко Ю. В., 2016. 256 с.
17. Луценко І. Питання класифікації тоталітарних сект та їх значення для протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 211–222.
18. Єленський В., Перебенесюк В. Релігія. Церква. Молодь. Київ: АЛД, 1996. 160 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Podorozhnyi, V. (2021). *Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti osobystisnoho vidchuzhennia liudei pokhyloho viku*. Dysertatsiia. [Social and psychological characteristics of personal alienation among elderly people. Dissertation]. Vinnytsia. URL: <https://www.vspu.edu.ua/content/graduate/doc/a14dis.pdf> (last accessed: 15.08.2025) (in Ukrainian).
2. Kovtun, N., Panchuk, I. (2025). *Vidchuzhennia liudyny vid profesii yak aktualna problema suchasnoi filosofii*. [The alienation of people from their professions as a pressing issue in contemporary philosophy]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky*. Vyp. 1 (97). S. 94–103 (in Ukrainian).
3. Polishchuk, O., Kovtun, N., Kovtun, Yu. (2023). *Didzhytalizatsiia ta emotsiine vyhorannia pratsivnykiv u konteksti sotsialnoi nevyznachenosti na rynku pratsi*. [Digitization and emotional burnout of employees in the context of social uncertainty in the labor market]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky*. Vyp. 1 (93). S. 5–16 (in Ukrainian).
4. Kyrychenko, V. (2023). *Lokus kontroliu maibutnoho v umovakh hibrydnoi viiny*. [The locus of control of the future in conditions of hybrid warfare]. *Habitus*. Vypusk 45. S. 11–15 (in Ukrainian).
5. Kyrychenko, V. (2024). *Kolektyvni travmy ukraintsiv ta natsionalna identychnist*. [Collective trauma of Ukrainians and national identity]. *Zhurnal sotsialnoi ta praktychnoi psykholohii*. № 4. S. 56–60 (in Ukrainian).
6. Eisenstadt, S. N. (1999). *Fundamentalism, Sectarianism, and Revolution: the Jacobin Dimension of Modernity*. Cambridge, Cambridge University Press (in English).
7. Armstrong, K. (2011). *The Battle for God: A History of Fundamentalism*. Ballantine Books. 1st edition (in English).
8. Armstrong, K. (2004). *Fundamentalism and the Secular Society*. *International Journal*. № 59 (4). P. 875–877 (in English).
9. Hrabovska, I., Talko, T. (2015). *Psykhoanalitichni interpretatsii neokhrystyianskykh vchen pro shliub i sim'iu. Vid hendernykh ideolohii do dyskusii pro suchasnu sim'iu*. [Psychoanalytic interpretations of neo-Christian teachings on marriage and family. From gender ideologies to discussions about the modern family]. Monohrafiia. Dn-vsk: Vyd-vo Makovetskyi. S. 61–72 (in Ukrainian).
10. Talko, T. (2024). *Fundamentalistski nastroi u nerelihiinykh hromadakh yak zahroza natsionalnii bezpetsi Ukrainy v umovakh viiny*. [Fundamentalist sentiments in non-religious communities as a threat to Ukraine's national security in wartime]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vypusk 35. S. 101–114 (in Ukrainian).
11. Yarmanova, H. (2012). *Pravo na vybir: vplyv relihiinykh pravykh na reproduktyvnu polityku v Ukraini*. [The right to choose: the influence of religious right-wingers on reproductive policy in Ukraine]. Chermalykh N., Pahulich L., Yarmanova H., Hrytsenko H. *Hender, relihii i natsionalizm v Ukraini*. S. 95–125 (in Ukrainian).
12. Luk'ianiuk, S. (2021). *Relihiinyi fundamentalizm yak odna iz prychyn teroryzmu*. [Religious fundamentalism as one of the causes of terrorism]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/53> (last accessed: 15.08.2025) (in Ukrainian).
13. Leonenko, T. (2014). "Novi relihiini hrupy" (totalitarni sekty) yak strukturna osnova poshyrennia relihiinoho kryminalnoho fanatyzmu. ["New religious groups" (totalitarian

sects) as the structural basis for the spread of religious criminal fanaticism]. *Derzhava ta rehiony. Seria: Pravo*. № 2. S. 88–92 (in Ukrainian).

14. Fylypovych, L. (2013). Fundamentalizatsiia khrystyianstva yak tendentsiia suchasnoho relihiinoho zhyttia. [The fundamentalization of Christianity as a trend in contemporary religious life]. *Relihiia ta Sotsium*. № 3–4 (11–12). S. 18–25 (in Ukrainian).

15. Dudar, N., Fylypovych, L. (2000). Novi relihiini techii: ukraïnskyi kontekst (ohliad, dokumenty, pereklady). [New religious movements: the Ukrainian context (review, documents, translations)]. Kyiv: Nauk. Dumka (in Ukrainian).

16. Dmytruk, I., Strykaliuk, B. (2016). Novi ta nezvychni relihii i kulty. [New and unusual religions and cults]. Kyiv: Sheliashenko Yu. V. (in Ukrainian).

17. Lutsenko, I. (2016). Pytannia klasyfikatsii totalitarnykh sekt ta yikh znachennia dlia protydii zlochynnosti. [The issue of classifying totalitarian sects and their significance for combating crime]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 2 (13). S. 211–222 (in Ukrainian).

18. Yelenskyi, V., Perebenesiuk, V. (1996). Relihiia. Tserkva. Molod. [Religion. Church. Youth]. Kyiv: ALD (in Ukrainian).

Receive: August 26, 2025

Accepted: September 17, 2025